

ASPECTE ALE PROCESULUI DE DENOMINAȚIE TOPONIMICĂ ÎN BAZINUL MIJLĂCIU AL TROTUȘULUI (UZUL)

VLAD COJOCARU

I. Concurența internă

Plecând de la teoria câmpurilor toponimice creată de Dragoș Moldovanu¹, am încercat să explicăm în articolul de față schimbările suferite de structurile toponimice la trecerea lor dintr-o limbă în alta, dar și intralingvistic, în cazul utilizării lor de către grupuri de vorbitori ai aceleiași limbi.

Preluând conceptul de *polarizare secundară* de la D. Moldovanu, intenția noastră a fost mai degrabă să-l exemplificăm prin cazuri concrete, decât să-l redefinim, cu toate că el este prezent în teoria noastră sub o nouă denumire, și anume aceea de *concurență internă*. Polarizarea primară, care înseamnă „concentrarea denomației toponimice în jurul unei denumiri polare”², își găsește suportul în realitatea geografică, în acest plan realizându-se subordonarea (exprimată prin structura câmpului toponimic) a elementelor ce compun un ansamblu geografic bine delimitat la un obiect dominant din punct de vedere geografic sau social. În cadrul structurii create în acest fel pot apărea, însă, și alte nuclee de coagulare în afara termenului polar primar, diverși componenți ai câmpului putând grupa în jurul lor anumite categorii geografice, ajungându-se la ramificări succesive ale structurii inițiale, sub o formă asemănătoare arborelui genealogic. Aceste structuri subarticulate în structuri secundare de diverse ranguri³ pot fi considerate la rigoare expresia unui proces de subminare a polarizatorului de rangul 1, proces care conduce la o redistribuire a centrilor de polarizare în cadrul unui câmp toponimic. Din acest motiv am denumit acest proces concurență internă, opunându-l unei concurențe externe, adică presiunii venite din exterior, dinspre câmpurile toponimice contigue. Presiunea câmpurilor concurente poate provoca pendularea unui obiect geografic între două structuri, atragerea sa într-o structură sau alta, producându-se astfel și o refacere a solidarităților geografice subiacente.

¹ Dragoș Moldovanu, *Principii ale lexicografiei toponimice*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXIII/1972, p. 73 ș. u.

² *Ibidem*, p. 81, 82.

³ Am consemnat în comuna Dofteana din județul Bacău un câmp generat de polarizatorul primar „Codrul”, având într-o primă fază patru componenți: Valea Codrului, Dealul Codrului, Vârful Codrului și Dosul Codrului. Fiecare dintre aceștia a dezvoltat structuri secundare: Drumul Văii Codrului, Pârâul Văii Codrului etc./Pârâul la Dealul Codrului/ Poiana Vârful Codrului/Vârful Dosului.

În afară de aceasta, un câmp toponimic poate fi supus unui alt tip de presiune externă, având cauze și consecințe diferite. Când o structură este preluată fragmentar sau când sunt preluate numai elemente disparate ale sale de către grupuri de utilizatori vorbind o altă limbă, vecini cu microzona în cauză sau aflați în interiorul acesteia, atunci un simplu component al unui câmp toponimic poate căpăta o poziție dominantă, devenind un nou polarizator. Spre deosebire de polarizarea secundară în care polarizatorii de ordin inferior își păstrează legătura cu polul primar, ca și cu întreaga structură primară, prin trecerea unui element al câmpului toponimic dintr-o limbă în alta această legătură se poate pierde, generându-se un câmp nou, independent de acela creat în limba denominatorului original. Uneori, noua structură poate reveni parțial sau în totalitate în limba din care a fost împrumutat noul polarizator, funcționând alături de vechiul câmp, și nu în cadrul său, tocmai din cauza ruperii relațiilor dintre elementele vechii structuri. Se ajunge și în acest mod la o „rescriere” a solidarităților geografice dintr-un anumit areal, la regrupări ale categoriilor geografice dintr-o zonă, cu consecințe asupra procesului de generare și de funcționare a câmpurilor toponimice.

Cauzele acestui fenomen trebuie căutate în modul în care informația toponimică circulă de la o zonă la alta sau între grupuri de utilizatori aparținând aceleiași zone, dar vorbind limbi diferite. Ceea ce este preluat nu reprezintă o întreagă structură cu toți componenții acesteia și cu păstrarea neschimbată a raporturilor atât dintre componenții câmpului, cât și dintre fiecare toponim și referentul geografic corespunzător. Constatăm o preluare fragmentară, de elemente disparate ale unui câmp toponimic, însoțită, de regulă, de distorsiuni și la celelalte niveluri: acela al accepției termenilor, ca și al relațiilor dintre toponime. Cu această semnificație vom utiliza în continuare conceptul de perspectivă exterioară asupra unei zone, perspectivă indusă tocmai de preluarea imperfectă a informației toponimice între grupuri de vorbitori de limbi diferite.

Distorsiuni în funcționarea câmpurilor toponimice pot apărea, însă, nu numai la trecerea acestora dintr-o limbă în alta, dar și în cadrul aceleiași limbi, și anume între zone vecine. Îndepărtarea de o anumită microzonă poate induce o selecție a elementelor discrete care contribuie la crearea unei structuri toponimice, cauzând apariția unor solidarități geografice inedite, nesesizabile sau chiar inacceptabile pentru cei din interiorul acelei zone. Se poate ajunge astfel la generarea de câmpuri toponimice explicabile numai printr-o perspectivă exterioară zonei în discuție, de către un denominator din afara acesteia, care a preluat parțial informația toponimică ce emana din interiorul arealului geografic respectiv.

Toate aceste fenomene au fost analizate mai atent și ilustrate mai generos în teza de doctorat asupra dinamicii structurilor toponimice din bazinul mijlociu al Trotușului. Teza de doctorat a preluat parțial preocupări și idei mai vechi ale autorului, publicate în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, t.XXVIII/1981–1982, A, p. 63 ș.u. și t.XXIX/1983–1984, A, p. 447 ș.u., tratându-le într-un cadru mai larg și supunându-le unei analize mai riguroase.

2. Dinamica structurilor *Bârzăuța* vs *Veresviz/Bardocz*

În analiza dinamicii structurii toponimice create de hidronimul *Bârzăuța* (afluent pe dreapta al Uzului; v. planșa 1) vom putea constata interferența a două perspective, cea internă, locală, și cea exterioară zonei, fenomen cauzat de preluarea imperfectă a informației toponimice, în ambele sensuri, din română în maghiară, ca și din maghiară în română, fapt care a provocat distorsiuni în structurile toponimice în ambele planuri, atât cel maghiar, cât și cel românesc.

Unul dintre afluenții din cursul superior al *Bârzăuței* se numește *Apa Roșie*. Maghiarii îi spun *Veresviz*, însă se pare că românii l-au denumit primii așa, după turbăriile ce se găsesc aproape de izvoarele sale, secuii preluând hidronimul românesc și traducându-l. Înclinăm spre această ipoteză din două motive. În primul rând pentru că nu se cunosc cazuri de traducere în română a toponimiei maghiare. În al doilea rând pentru că zonele vecine, Ciuc și Trei Scaune, erau pline de mlaștini și turbării, numite în maghiară *nyir*, și nu *veresviz*: *Retinyir* lângă Boroșneu, pe Râul Negru, *Nyirajul* etc. Caracteristica aceasta a putut să frapeze pe românii din regiune, care nu cunoșteau așa ceva decât acolo, pe *Apa Roșie*. De altfel, mai întâlnim o denumire românească identică dincolo de Trotuș, spre est, în zona satului Larga al comunei Doftana, sub culmea Berzunțului: toponimul *La Apa Roșie*, la izvoarele *Pârâului Runcului*, afluent al pârâului *Larga*.

Pentru români, delimitarea dintre obiectele geografice denumite de cele două hidronime este bine tranșată: *Apa Roșie* este un afluent al *Bârzăuței*, confluența lor situându-se în apropierea *Poienii Loberș*. Cu toate acestea, în anchetele directe efectuate în zonă am obținut toponimul-reper *La Hotar la Veresviz*, aflat la confluența *Bârzăuței* cu *Uzul*, deci la cca 15 km în aval de gura pârâului *Apa Roșie*. Facem mențiunea că granița dintre Moldova și Ardeal nu a atins niciodată adevăratul *Veresviz* (adică *Apa Roșie*). Informațiile obținute de la vorbitorii români, ca și realitatea istorică ne conduc totuși spre localizarea acestui reper „la gura *Bârzăuței*”. Tot aici găsim și toponimele *Poiana Finanțului*, *Stânca de la Hotar*, *Piciorul* și *Plaiul Vămii* sau al *Hotarului*, toate fiind mărturiile ale aceleiași realități istorice. Granița era, într-adevăr, pe pârâul *Bârzăuța*, până mai jos de confluența cu *Apa Roșie* (deci hotarul nu atingea în nici un punct *Veresviz-ul*), de unde o lua spre est, pe un afluent din dreapta, *Țiganca*.

Explicația fenomenului rezidă în faptul că, în planul toponimic maghiar, denumirea afluentului *Veresviz* a încercat să se substituie, total sau parțial, numelui întregului curs de apă. Acest proces poate fi urmărit în diversele sale faze cu ajutorul hărților și al hotarnicelor referitoare la Moldova și Ardeal. Subliniem faptul că succesiunea acestor faze nu este dată de șirul cronologic al atestărilor, ci de analiza structurală a câmpurilor toponimice concurente. În primul rând avem atestarea din Otzellowitz: „der Bach Borsont-Bache Boursautz”⁴, pârâu care se

⁴ Hora von Otzellowitz, *Topographische Beschreibung der fünf Moldauischen Districten im*

varsă în Uz, formând o parte a frontierei cu Transilvania, de la gură în sus. La 1806, într-o hotarnică a moșiilor Dărmănești și Mășcașul ni se prezintă aceeași realitate: „pără în hotarul Țării Ungurești în gura *Părăului Bărzeuța* unde dă în *Părăul Uzului*”⁵. Sub aceeași formă ni-l prezintă și hotarnica de la 1792: „părău Bărzăuții”⁶, ca și harta austriacă de la 1916, în care apare o variantă grafică: „Păr. Bărzantul”⁷. Într-o altă fază, prinsă în documente întâmplător la 1897 și 1900, accepția hidronimului de bază este restrânsă în favoarea afluentului său: *Bărzăușu/P. Roșu*, respectiv *Bărzăutz/Verespatak (Apa Roșie)*, ultimul desemnând și jumătate din cursul superior al Bărzăuței⁸. În hotarnica din 1888 și în harta Transilvaniei din 1915, ca și în harta pădurilor din 1900, cele două denumiri apar ca sinonime: *Bărzăușu/Verespatak*, *Veresviz (P. Bărzăușu)*, respectiv *P. Roșu/Bărzăușul*. Într-o ultimă fază se constată forma compozită în care hidronimul secundar este încorporat ca determinant al celui principal: *Roșu Bărzăușu* și *Bărzăușu Roșu*⁹, determinare evident nejustificată, pentru că există un singur pârâu Bărzăuța. În sfârșit, I. Ujvári nu reține decât forma *Părăul Roșu* pentru întregul curs al acestui afluent al Uzului¹⁰. Forma de masculin – *Bărzăușu* – este mai curând o adaptare la genul termenului concurent, *Părăul Roșu*, decât la genul entopicului, *pârâu*. Varianta românească din hărțile amintite, *Părăul Roșu*, reprezintă, prin formă și prin alegerea entopicului, o traducere a modelului maghiar *Verespatak*, varianta scrisă, oficială a lui *Veresviz*; tot după modelul maghiar este preluat și conținutul termenului – sinonim al Bărzăuței, și nu afluent al acesteia.

Trebuie să facem o distincție între nivelul toponimic oficial și cel popular în acest amalgam de forme. Procesul de eliminare a hidronimului românesc nu a avut succes în planul toponimic popular, el petrecându-se doar la nivelul toponimiei oficiale maghiare și românești, fiind cunoscut faptul că hărțile și hotarnicele românești pentru această zonă de graniță au copiat, în bună parte, pe cele maghiare și austriece. Tot astfel trebuie explicată și prezența sintagmei *La Hotar la Veresviz* printre vorbitorii din interiorul microzonei în discuție (locuitorii din Dărmănești);

Jahre 1788 und 1789, ms. germ. nr.2, careul 79, la Biblioteca Academiei Române.

⁵ *Condica Comăneștilor*, la Arhivele Statului Iași, fond Documente, pachet 348, dos. 4, cu secțiunile: moșia Comănești, doc.1–104 (*Com.*); moșia Dărmăneștii și Floceștii, doc. 1–42 (*Drm.*); moșia Mașcașul, doc. 1–40 (*Mșc.*); moșia Doftena, doc. 1–79 (*Dft.*); moșia Brătuleștii, doc. 1–39 (*Brt.*); scrisori pe case, heresăi și gropi cu păcură, doc. 1–16 (*Scr.*). Aici trimitem la *Mșc* 13.

⁶ Hotarnică din anul 1792, la Biblioteca Academiei Române, ms. rom. nr.7, p. 356; cf. și Th. Codrescu, *Uricariul*, IV, p. 269–280.

⁷ Sabin Opreanu, *Contribuții la toponimia din ținutul săcuilor*, Cluj, 1926, p. 14–15.

⁸ Institutul Geografic al Armatei, *Harta topografică a județului Bacău*, scara 1:100 000, București, 1897, respectiv Institutul Geografic al Armatei, Serviciul Silvic al Statului, *Regatul României. Harta pădurilor pe categorii de proprietari*, scara 1:200 000, București, 1900.

⁹ Marele Stat Major al Armatei, *Moldova*, hartă, scara 1:50 000, București, 1895 (ediție provizorie) și 1896.

¹⁰ *Geografia apelor României*, București, 1973, p. 500.

sintagma desemnează un reper relativ recent de pe linia de graniță, fiind preluată de români din același inventar de nume impus de administrația maghiară. Așadar, suntem în prezența unor diferențe diastractice în acest caz, după terminologia lui Flydal (nivel popular/nivel oficial), care însă tind să se transforme și în diferențe diatopice, de vreme ce circulația terminologiei oficiale maghiare a fost confirmată prin anchete directe în întreaga zonă vecină din Ciuc și Covasna.

Așadar, toponimul *La Hotar la Veresviz*, localizat la gura Bârzăuței, este un indiciu numai pentru încercarea de eliminare (fără succes la nivelul popular românesc) a hidronimului mai vechi *Bârzăuța* de către forma mai nouă maghiară *Veresviz*, aceasta fiind și ea, la rândul ei, doar o traducere a unui hidronim românesc. În felul acesta, în cadrul structurilor toponimice românești ar fi apărut un termen care ar fi afectat simetria câmpului toponimic.

Urmărind diacronic raportul de desemnare exprimat de cele două hidronime, ca și relația dintre ele, se poate afirma că numele vechi, *Bârzăuța*, a circulat inițial printre români, secuii preluându-l de la aceștia. Faptul că secuii extind numele afluentului *Veresviz* asupra cursului principal, până la completa substituie a termenului primar, indică direcția lor de înaintare, din Trei-Scaune (Covasna) spre nord, în bazinul Uzului. Ei au cunoscut mai întâi partea dinspre izvoare a bazinului Bârzăuței, bazin contiguu celui al Cașinului ardelean, adică afluenții Apa Roșie și Izvorul Lin, pe care i-au tradus prin *Veresviz*, respectiv *Lassuág* (magh. *lassu* „lin, încet”; *ág* „crac”).

În realitate, acest fenomen de schimbare a relațiilor dintre toponime, de refacere a solidarităților geografice nu este numai o problemă de contact interlingvistic sau de nivel oficial/nivel popular, pentru că secuii din satul Dărmănești, deci din interiorul zonei, folosesc aceleași nume ca și românii de aici, doar că traduse în maghiară: *Bârzăuța Patakvizo*. Poate fi vorba, în acest caz, și de o diferență de perspectivă, pentru că toți cei din exteriorul zonei au preluat în același mod greșit sau tendențios informația toponimică venită dinspre bazinul Bârzăuței și al Uzului, dinspre Dărmănești. De exemplu, cei din Egerszék, ca și cei din Kászonáltiz (Plăieșii de Jos – Ciuc), nu mai cunosc altceva decât *Veresviz*, eliminând complet hidronimul *Bârzăuța*. Pornindu-se, deci, de la preluarea distorsionată a informației, s-a ajuns, în planul structurilor toponimice create de vecinii care au cunoscut în primul rând regiunea din cursul superior al Bârzăuței, la înlocuirea completă a structurilor locale. Un fapt semnificativ, un martor al acestei negări a structurii românești, dar după cunoașterea imperfectă a sa, este păstrarea de către secuii din Kászonáltiz (Ciuc) și din Estelnic (Trei Scaune) a hidronimului românesc în forma *Bordoța/Borduța*. Întâlnim de trei ori acest nume în microbazinul Izvorului Lin, celălalt crac superior al Bârzăuței, fapt ce ar indica în mod cert că acest afluent ar fi adevăratul izvor al Bârzăuței. Astfel, cei din

Estelnic localizează un toponim *Csiki Bardocza*¹¹ la fundul pârâului *Lassuág/Izvorul Lin*, alături de un *Bardocza Feje*, deci „fundul, capătul Bârzăuței” (la „gură” ei spun *töve*), ceea ce este pe deplin edificator.

Deși s-au străduit să anihileze concurentul românesc, cei din afara zonei nu au putut ignora total solidaritățile geografice stabilite de către denominatorul local, intern, rezultând toponime „scăpate” din structura inițială, izolate de ea. Al treilea toponim-martor insinuat în memoria alogenului, a „cuceritorului”, este oronimul *Bordoşa*, pe *Lassuág*, pe dreapta¹². Acesta din urmă a fost preluat din nou de românii din Dărmănești în forma *Borduşa/Bârduşa* și cu „semnificația” respectivă, adică cu ignorarea oricărei legături cu polarizatorul inițial *Bârzăuşa*. În felul acesta un câmp unitar mai larg a fost fragmentat, parțial distrus, prin trecerea succesivă a unor elemente ale câmpului dintr-o limbă în alta în ambele sensuri, din română în maghiară, apoi din maghiară în română.

Relevantă pentru toată încurcătura, pentru aceste *interferențe de perspective*, poate fi sinonimia oferită de hotarnica din 1888, unde se menționează, la un moment dat, „gura Pârâului Bârzăuți/Verespatak (*Bardocz*)”¹³. În această atestare *Bardocz* nu este echivalat cu hidronimul românesc *Bârzăuți*, cum ne-am așteptat, ci este prezentat ca un dublet maghiar (!) al toponimului, tot maghiar, *Verespatak*. Deci ruptura dintre cele două perspective este totală, fără nici o umbră de amintire a situației originare, ruptură întărită, cum am mai arătat anterior, și de reflexul românesc al magh. *Bardocz* > *Bârduşa*, și nu *Bârzăuşa*. Românii au preluat acest fost component al câmpului inițial creat de *Bârzăuşa*, făcând din el, ca și secuii de altfel, un nou centru de polarizare.

Prin urmare, remarcăm că ceea ce numeam anterior concurență internă poate fi facilitată de trecerea parțială a unor fragmente ale unui câmp toponimic dintr-o limbă în alta și, eventual, ulterior, de reprimirea lor într-o formă schimbată în limba din care au plecat.

Sintetizând, hidronimul *Bârzăuşa* a fost supus unei concurențe externe din partea unui câmp contiguu (*Bârzăuşa* vs *Veresviz*), rezultând distorsiuni în ambele structuri, atât în cea românească, cât și în cea maghiară, prin izolarea unor elemente din structurile inițiale în urma trecerii lor dintr-o limbă în alta și prin repreluarea lor în limba din care au plecat, dar într-o accepție și cu o formă cu totul schimbate, refăcându-se raporturile de desemnare și solidaritățile geografice dintre obiectele din zonă. Numai ținând seama de această dinamică a ambelor câmpuri în discuție, cele create de rom. *Bârzăuşa* și, respectiv, de magh. *Veresviz*, putem

¹¹ *Csiki*...pentru că toponimul face parte dintr-o zonă aflată în folosința și, mai recent, în proprietatea celor din *Ciuc-Kászónáltiz*, iar această denumire (*Csiki Bardocza*) ne-a fost dată de vecinii lor din Estelnic, care nu sunt din Ciuc, ci din *Trei Scaune* (Covasna).

¹² Cf. ancheta directă efectuată în satele Estelnic și Kászónáltiz în anul 1995.

¹³ Cf. *Hotarul dintre România și Austro-Ungaria*, în „Monitorul oficial”, nr.9/10, aprilie 1888, p. 174.

vedea în adevărata lor lumină toponime precum rom. *La Hotar la Veresviz*, atât de departe situat de hidronimul *Veresviz*, sau magh. *Bardocza* / rom. *Bârduța* (magh. *Bardocza Feje, Bardocza Farka, Bardocza Uija* / rom. *Fundul Bârduței, Botul Bârduței, Drumul la Bârduța etc.*), atât de aproape de *Bârzăuța*, dar părănd că nu mai au nici o legătură cu aceasta.

În relația dintre rom. *Bârzăuța* și magh. *Veresviz* am putut releva, deci, ambele tipuri de concurență, și anume o concurență *externă* între câmpuri toponimice diferite, dublată însă și de o concurență *internă* potențată de raporturi interlingvistice, proces prin care un element al structurii inițiale a fost înstrăinat și transformat într-un nou centru de polarizare (*Bârduța „Bârzăuța”*).

3. Dinamica structurilor *Schitul Tofanu vs La Mănăstire vs Schitul de sub Muntele Lapoș*

Analiza structurilor toponimice create în jurul denumirilor referitoare la un schit din imediata apropiere a satului Dărmănești nu mai implică raporturi între vorbitori de limbi diferite, problema rămânând în planul strict al limbii române. Acest caz ne oferă prilejul de a studia, însă, două cauze ale modificărilor structurilor toponimice. Este vorba, în primul rând, de influența pe care schimbările survenite în aspectul sociogeografic al unei microzone o pot avea asupra structurilor toponimice și, mai exact, asupra procesului însuși de denominare. După cum am relevat anterior discutând despre concurența externă pe care un câmp toponimic o poate suporta, realitatea, *continuum*-ul geografic poate oricând oferi sugestii noi pentru noi denumiri și noi solidarități geografice, sugestii emanând direct dinspre obiect, fie că ochiul selectează o altă „calitate” a obiectului decât până atunci, fie că modificarea aspectului sociogeografic oferă o nouă calitate care, tocmai prin această noutate, se impune asupra vechii calități fixate prin primul toponim.

Astfel, în bazinul Troțușului, un afluent al acestuia din comuna Dărmănești se numea la 1790 *Dărmăneasca: Dermanask B(ach)*¹⁴, după numele satului pe lângă care trecea (în cursul său inferior). În aceeași hartă găsim și oronimul *Lapoș*, desemnând un munte important din zonă. Până atunci nu se stabilise nici o relație (toponimică) între acest pârâu și muntele amintit, deoarece se aflau la distanță relativ mare unul de celălalt (între ei se mai afla o culme muntoasă, Hijmele). La mijlocul secolului al XVIII-lea, însă, între acest munte și pârâu se înființează un schit, numit inițial „schitul de sub muntele Lapoș”¹⁵, apoi *Schitul Lapoș*. Din casele din jurul schitului ia ființă și un sat (care există și astăzi), numit tot *Lapoș*,

¹⁴ Hora von Oztellowitz, *Brouillon oder Original Aufnahm der fünf Moldauischen Districten*, 1790, careul 78.

¹⁵ C. Bobulescu, *Sihăstria Dărmăneștilor sau Schitul Lapoș*, în „Biserica ortodoxă română”, LXIV, 1946, nr. 7-9, p. 400.

după numele schitului. Tot la Otzellowitz¹⁶ este menționat și acest *nexus* dintre schit și pârâu, care va facilita transferul numelui schitului și asupra fostului pârâu Dărmăneasca. Găsim notat în respectivele comentarii un „Mitoku: Häuser zu Kloster Tofanu gehörig” (*Tofanu* este numele ce apare la Otzellowitz pentru Schitul Lapoș). Geograful austriac ne dă și localizarea exactă a acestui mitoc, care confirmă ipoteza noastră: acele case se aflau „beym Ursprung des Baches Dermanask”. Două decenii mai târziu, pârâul încă își mai păstra numele vechi sau și numele vechi: „pe șesul Trotușului în sus...până în Pârâu Dărmănești”¹⁷. Totuși, numele schitului – de fapt una dintre denumirile acestuia – circula deja, fiind atestat chiar în aceeași sursă: „jumătate de bătrân a Schitului Lapoș ce iaste pe Dărmănești”; „sunt a Schitului Lapoș din Dărmănești”¹⁸. Până la urmă, însă, noul nume reușește să se impună, eliminând aproape total hidronimul inițial, astfel încât astăzi pârâul se numește *Lapoș*, vechiul nume aplicându-se prin restricție doar cursului său inferior, ca un sinonim parțial. Harta Moldovei din 1896 consfințește deja această schimbare a situației: avem aici notat *Pârâul Lapoșu*, iar pe cursul inferior al acestuia apare denumirea de *Pârâul Dărmăneasca*¹⁹.

Decalajul dintre apariția și chiar circulația numelui schitului și impunerea sa asupra denumirii pârâului s-ar putea explica prin faptul că denumirea locală a schitului a fost alta, și anume, simplu, *La Mănăstire* (cf. și astăzi hodonimul *Plaiul Mănăstirii*, hidronimul *Pârâul Mănăstirii*, afluent al Pârâului Chiticilor). Toponimul *Schitul Lapoș* a fost inițial doar un nume exterior zonei, impus de la centru (Episcopia Romanului sau capitala țării, Iași), de aici și rezistența mai mare a hidronimului inițial *Dărmăneasca* la presiunea exercitată de câmpul concurent.

Oricum, esențial este că, prin modificarea aspectului sociogeografic al locului (apariția schitului și a satului *Lapoș*), numele pârâului în discuție a fost atras într-o structură toponimică nouă, mai largă decât cea inițială: *muntele Lapoș* – *schitul Lapoș* – *satul Lapoș* – *pârâul Lapoș*. Existența acestui câmp toponimic și mai ales a hidronimului *Lapoș* era imposibilă înainte de înființarea schitului menționat, din cauza absenței *nexus*-ului geografic între pârâu și muntele respectiv.

A doua cauză a modificării structurilor toponimice care poate fi studiată prin acest exemplu a fost deja invocată în analizele anterioare. Este vorba de diferențele dintre perspectiva internă sau locală asupra zonei și cea exterioară zonei, aici chiar centrală. Schimbarea perspectivei poate avea un efect opus celui constatat mai sus în analiza apariției hidronimului *Lapoș*. Dacă în cazul acestuia din urmă structurile erau dinamitate prin apariția a ceva nou în aspectul sociogeografic al locului, în „calitățile” referentului, „ieșirea” dintr-o anumită zonă, îndepărtarea de ea duce la scăderea acuității privirii, la pierderea unor „calități”, obiecte, repere deja

¹⁶ *Topographische Beschreibung*, careul 78.

¹⁷ *Condica Comăneștilor*, *Drn* 15, an 1806.

¹⁸ *Ibidem*, *Drn* 25, respectiv 24, an 1806.

¹⁹ Cf. *Moldova*, hartă, 1896.

existente, importante pentru localnici, dar ignorate de cei din exteriorul zonei. În acest fel se văd diferit și solidaritățile geografice, contiguitățile dintre obiecte. Desigur, în acest joc este implicată și informația toponimică, ce este în mod evident diferită pentru cei din exterior față de cei din interiorul zonei.

Schitul în cauză a fost înființat la 1738 de către Ioil, ucenic al episcopului de Roman. Fondarea unei mănăstiri sau a unui schit putea fi un mijloc de atragere a oamenilor pe astfel de locuri; obștea satului nu se putea împotrivi, ba chiar trebuia să și ajute²⁰. Așa s-a întâmplat și cu acest schit înființat într-o poiană numită *a Roncii*, proprietatea lui „Anton din Dărmănești, plăiaș al Măriei sale lui Vodă”²¹. Această poiană se afla situată „între hotarul Dărmăneștilor și între a Comăneștilor *supt muntele Lapoșului* despre Țara Ungurească... în preajma locului de la strajea cea domnească”²². Ulterior, unii săteni fac danii schitului, astfel încât după 1800 acesta este pomenit în hotarnicele moșiilor Dărmănești și Comănești ca deținând părți din acestea: „partea *schitului de la Lapoș*”²³; „părți din acest bătrân Boerescu ce sunt a *Schitului Lapoș din Dărmănești*”²⁴.

La 1757, Scarlat-Voievod acordase niște înlesniri fiscale acestui „sfântu schit ce este *la Dărmănești supt muntele Lapoșului* în preajma locului de Straje cea domnească...unde se prăznuiește hramul Sfânta Troiță”²⁵. Tot în acel an (1757) și Episcopia Romanului dă zăpis „la mâna părintelui Pahomie de la *Schitul Lapoșul*” pentru un loc primit de la Vasile Nour și Arhip Mihai ot Dărmănești²⁶. La 1791 avem, iarăși, un „zăpis a *Schitului Dărmănești* pentru o curătură din fundul Boiștii”, afluent al Uzului, în apropierea schitului²⁷. Apoi „moșia *Schitului Lapoș ot Dărmănești*” este „hotărâtă” la anul 1801²⁸. În sfârșit, „partea *Schitului Lapoșul*” este iarăși menționată într-un hrisov domnesc pentru cumpărăturile lui C. Ghica la 1813²⁹. Mai înregistrăm încă o trimitere rapidă la acest schit sub forma: „starețul Pahomie – la *Sfânta Troiță din Dărmănești-Lapoș*”, unde se menționează hramul schitului³⁰.

După cum se poate observa din atestările date, în ciuda unei ușoare fluctuații în încercările de denumire a schitului, toate converg spre numirea sa după numele muntelui sub care era așezat sau, evident, după numele satului pe teritoriul căruia

²⁰ Cf. P. P. Panaitescu, *Obștea fărâncăscă în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964, p. 19.

²¹ C. Bobulescu, *op. cit.*, p. 401.

²² *Ibidem*, p. 400.

²³ *Condica Comăneștilor*, Dm 27, an 1806.

²⁴ *Ibidem*, 25, an 1806.

²⁵ Arhivele Statului București, fond *Episcopia Roman*, XXIII/13.

²⁶ *Ibidem*, XXIII/14.

²⁷ Arhivele Statului București, fond *Documente istorice*, DCCCLVII/67.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Condica Comăneștilor*, Brt 39, an 1813.

³⁰ Cf. „*Revista istorică*”, I, p. 163.

s-a înființat. Singura problemă ar fi că locul cu pricina nu se află „supt muntele Lapoșului”, așa cum o poate arăta o privire rapidă asupra hărții (cf. planșa 2). Între schit și acel munte – este drept, cel mai important din zonă – se interpun nu doar mai multe obiecte geografice (culmi muntoase), ci mai multe obiecte geografice deja numite în momentul apariției schitului, ale căror nume nu au nimic a face cu oronimul *Lapoș*. Acest ultim aspect este esențial în procesul de denominare, în geneza unui toponim, pentru că la început trebuie să existe ceva între referentul geografic și viitorul său nume, o „calitate” (fizică sau socială) a obiectului sau o contiguitate cu un alt obiect deja numit.

Apelând la o altă sursă de informare, prețioasă prin exactitatea sa, harta lui Oztellowitz și comentariile la ea, observăm că autorul, care s-a informat la fața locului, ne dă un alt nume, *Schitul Tofanu/ Tofana/ Tofann*³¹, denumire rămasă singulară, nemaifântălnită ulterior în alte surse. Nu am găsit o explicație pentru acest nume, nici pe teren și nici în informațiile pe care le avem despre schit: hramul său era *Sfânta Troiță*, călugării fondatori au fost trei, *Ioil, Pahomie și Clement*, poiana, locul în care s-a înființat a aparținut unui *Anton* din Dărmănești. Nici una dintre aceste informații nu ne este utilă în a descifra numele dat de Oztellowitz.

Revenind la problema numirii schitului după numele unui munte din zonă, lângă care nu se află totuși, suntem siliți să postulăm crearea numelui în exteriorul acesteia, de acolo de unde acel munte era nu numai cel mai important din regiune, ci putea să devină și singurul reper cunoscut și aflat la îndemână pentru a localiza noua realitate geografică apărută, și anume schitul. Astfel se instituie o contiguitate, o solidaritate geografică ce nu exista în realitate.

Acest fapt dovedește că solidaritățile geografice care stau la baza unui câmp toponimic au un anumit grad de relativitate. Ele nu sunt întotdeauna un *datum* al realității geografice, ci sunt create uneori o dată cu crearea structurilor toponimice.

Dovada că toponimul *Schitul Lapoș* aparține perspectivei externe, am zice aici chiar centrale – de la centrul administrativ, religios (Episcopia Romanului) sau politic (capitala țării, Iași) – și nu celei interne, este faptul că în interior avem un alt nume, păstrat până astăzi și găsit și în arhivele locale, totul indicând un nume autentic, cu circulație reală și exclusivă în zonă. Sintagmele toponimice menționate anterior, *Schitul Tofanu* sau *Schitul* (ot) *Dărmănești* și *Schitul* (de sub muntele) *Lapoș*, conțin toate apelativul *schit*. În viziunea utilizatorilor interni acesta se pare că a fost denumit simplu *La Mănăstire*, cu entopicul folosit absolut, fără determinant, aceasta constituind adevărata denumire strict locală. Fiind singurul schit din sat, ea putea fi o denumire neechivocă pentru săteni și în același timp comodă. Desigur că o dată cu lărgirea perspectivei, chiar și numai cu puțin, numele devenea neclar, dată fiind existența multor schituri și mănăstiri în jurul

³¹ *Brouillon*, careul 78, și *Topographische Beschreibung*, careul 78.

zonei în discuție. Poate acesta este motivul pentru care toponimul intern, local, *La Mănăstire*, nu a avut nici o șansă să se impună în exterior, facilitând apariția altor denumiri concurente la acel nivel.

Nu trebuie să uităm, însă, că toponimul intern a existat și el în paralel cu celelalte denumiri, dovada având-o în toponimele actuale, oronimul *Dealul Mănăstirii* (pe vechiul amplasament al schitului, dispărut de peste un secol), hodonimul *Plaiul Mănăstirii* și hidronimul *Pârâul Mănăstirii*, afluent al Pârâului Chiticilor (care se varsă în râul Uz), izvorând de sub dealul schitului. Două dintre toponime sunt atestate la 1896 (*Plaiul Monastirei, Pârâul Monastirei*)³², ca și la 1914, într-un anunț pentru licitația unor păduri („Lapoș, cantonul Mănăstirii”)³³. *Pârâul Monastirei* apare și în harta Transilvaniei din 1915³⁴. Mai recent, toponimul este atestat în arhivele locale în anii 1957–1959: *Dealul Mănăstire(i), Plaiul Mănăstirii*³⁵.

Decalajul sesizat anterior între apariția toponimului *Schitul Lapoș* și impunerea sa ca hidronim (*Pârâul Lapoș*) poate fi o expresie a luptei dintre cele două perspective, dintre cele două denumiri, internă vs externă, *La Mănăstire* vs *Schitul Lapoș*. În această luptă s-a interpus un al treilea punct de vedere, al vecinului imediat (locuitorii din Comănești). Acest punct de vedere a generat toponimul *Schitul (ot) Dărmănești*, ce putea fi folosit, este drept, și de cei de la centru, tot așa cum toponimul oficial, *Schitul Lapoș*, putea fi folosit și de vecini după impunerea sa, în special după impunerea numelui satului omonim.

Decalajul dintre fixarea hidronimului *Lapoș* și apariția toponimului *Schitul Lapoș* mai reprezintă ceva în economia analizei noastre. El poate fi o dovadă că timp de peste o jumătate de secol (între 1738, anul înființării schitului, și 1806, când pârâul încă se mai numea doar *Dărmăneas/c/a*) au circulat structuri duble sau mai exact au existat două niveluri de circulație a structurilor toponimice. Există o structură locală, orală, populară și o alta centrală, scrisă, oficială. Semnificativ mai este și faptul că, la un moment dat, după câteva decenii de la crearea sa, numele oficial nu a reușit să se impună asupra numelui local al schitului, dar s-a insinuat totuși în structurile interne, populare, între constituenții lor periferici (prin hidronimul *Pârâul Lapoș*), lăsând astfel urme efective, reale în nomenclatura locală, orală. Acest fenomen a fost, poate, facilitat de apariția oiconimului *Lapoș*, inițial un *mitoc* (cf. mai sus atestarea din Otzellowitz), dat fiind că denumirile așezărilor, mai mari sau mai mici, sunt de multe ori oficiale, impuse din exterior. *Satul Lapoș* este așadar veriga dintre toponimul extern și oficial (adică nepopular) [*Schitul*] *Lapoș* și toponimul intern, local, popular [*Pârâul*] *Lapoș*. Prin el denumirea „a coborât” din scripte în teritoriu. Până la

³² În *Moldova*, hartă, 1896.

³³ În „Monitorul oficial”, I, 1914, p. 13224.

³⁴ Institutul Geografic al Armatei, *Transilvania*, hartă, scara 1:100 000, București, 1915–1922.

³⁵ Arhiva comunală Dărmănești (Bacău), dos. 344/1957, respectiv dos. 336/1957.

aparitia satului localniciei au numit (*La*) *Mănăstire* ceea ce oficial se numea deja *Schitul Lapoș*, neacceptând ultima denumire la nici un nivel al structurilor populare. După apariția satului localniciei au continuat să folosească numele lor intern pentru *Mănăstire*, dar au acceptat denumirea oficială pentru pârâul numit de ei până atunci *Dărmăneasca*.

Într-adevăr, numai această analiză poate explica inadvertențele din structurile populare folosite și astăzi: în continuare, la acest nivel nu există o contiguitate geografică între satul și pârâul Lapoș, pe de o parte, și muntele omonim, pe de altă parte, de vreme ce între acestea se află Dealul *Mănăstirii* (și nu *Lapoș*) și încă o serie de alte toponime diferite.

Prin analiza structurilor create în jurul denumirii schitului discutat mai sus am putut dovedi că dinamica structurilor toponimice este provocată nu numai de raporturile interlingvistice din zonele de la limita dintre ariile lingvistice, dar și de relațiile intralingvistice dintre grupurile de utilizatori ai toponimelor vorbind aceeași limbă. În acest din urmă caz, cauza schimbărilor survenite în structura câmpurilor rezidă în calitatea circulației informației toponimice, în diferențele de perspectivă asupra unei zone, în esență în natura specială a relației dintre toponim și referent, ca și a relațiilor reciproce dintre toponime. Raportul însuși de denominare se poate reface, inducând modificări în structurile toponimice la toate nivelurile sale.

Chiar dacă în cazul analizat aici „perspectiva externă” s-a dovedit a fi nivelul toponimiei oficiale, aceasta din urmă poate fi inclusă în conceptul mai larg definit de noi ca viziune externă asupra unei microzone. Denominatorul oficial are, în fond, o altă viziune decât locuitorii din interiorul zonei, alegând în alt mod reperele, operând o selecție în masa obiectelor geografice dintr-un anumit areal. Acest fenomen poate fi observat uneori și la vecinii unei zone, în cazul în care ei ajung să preia și să utilizeze toponime din interiorul acesteia.

În cazul *Schitului Lapoș* apar în mod clar diferențe diastratice (între nivelul oficial și cel popular), între utilizatorii din exteriorul zonei și localnici, diferențe în forma și în circulația toponimelor, mergând până la diferențe în însuși procesul de denominare.

4. Dinamica structurilor *Dealul Mare vs Deluceanul; Nagy Patak vs Chichihei*

Această ultimă structură supusă analizei va sta mărturie din nou pentru raporturile interlingvistice, dar de data aceasta nu la limita dintre zone diferite, ci în cadrul aceleiași zone, bilingve.

Realizând o succintă descriere geografică a zonei analizate, am putea accentua faptul că versantul răsăritean al Munților Nemirei se pierde în șesul Trotușului într-o pantă care coboară lin de-a lungul afluenților râului menționat. Ținând seama de această caracteristică, un toponim precum *Deluceanul*, denumind un deal aproape de confluența Uzului cu Trotușul, este simptomatic, sugerând prin

aspectul diminutival „îmblânzirea” înălțimilor la limita cu șesul.

La jumătatea distanței dintre acest „deal mic” și munții înalți ai Nemirei se află, tot în bazinul Uzului, în apropierea satului Sălătruc, un *Deal(ul) Mare*, compromisul pe verticală, deci, dintre cele două extreme (mic și foarte mare). Până aici, nimic nu pare neobișnuit, mai ales că dealul, aflat între cursul mijlociu al Izvorului Negru – un pârâu foarte lung, venind chiar de sub culmea Nemirei – și Uz, este într-adevăr masiv ca întindere, acoperind o suprafață mare de teren (v. planșa 3). Insolitul apare în structurile pe care acest toponim le-a generat în cele două limbi, maghiară și română.

Astfel, avem în română o structură simplă și așteptată: oronimul *Dealul Mare* și hidronimul *Pârâul la Dealul Mare*. Denumirea maghiară pentru pârâu, obținută de la secuii din zonă, se îndepărtează, însă, de forma românească, ei oferindu-ne în ancheta directă efectuată în anul 1980 doar sintagma *Nagy Patak*. Prin urmare, câmpul toponimic românesc pare mai consistent, mai bine structurat decât cel maghiar. Avem, în română, o polarizare normală în jurul oronimului *Dealul Mare*, față de structura maghiară care, prin forma hidronimului, pare a pune cei doi termeni într-o relație mai puțin clară: este ca și cum o „calitate” ar fi urmărită aleatoriu într-un areal, fără siguranța că referenții denumiți prin acele nume sunt contigui, solidari. *Nagy Hegy* vs *Nagy Patak* nu ne spune nimic despre solidaritatea geografică dintre obiectele denumite prin cei doi termeni, pentru că ori ambele obiecte, dealul și pârâul, au această calitate, dar ele pot fi discontinue în teren, ori numai unul dintre ele este într-adevăr mare, dar structura astfel creată nu ne spune care dintre ele are această calitate. Într-un cuvânt, structura maghiară nu are consistență.

Aceasta ne-ar sugera faptul că primar ar fi câmpul toponimic românesc, mai ales că nu departe de *Dealul Mare* se află *Deluceanul*³⁶, cu care ar putea intra într-o relație de opoziție toponimică, deși un astfel de toponim, *Dealul Mare*, nu are nevoie de o exprimare explicită a acestui tip de relație. Într-o zonă putem avea pur și simplu un *Deal Mare* (fără un *deal mic* explicat, prezent în zonă), pentru că opoziția este implicată oricum în subtext: dealul este mare prin raportare la celelalte forme de relief din jur, inclusiv alte dealuri, indiferent cum se numesc acestea.

Cercetând atestările, însă, constatăm cu surprindere că toate sursele ne indică pentru hidronimul românesc o formă identică cu cea maghiară! Astfel, la Otzellowitz găsim *Vale(a) Mare*, alături de *Dealul Mare*³⁷, formă confirmată ulterior de alte surse: *P(ârâul) Mare*³⁸. S-ar părea, prin urmare, că inițial și structura românească a suferit de aceeași inconsistență ca și cea maghiară: *Dealul Mare* vs *Pârâul Mare* au aparența unor forme paralele, fără a arăta o legătură prea

³⁶ Cf. *Condica Comăneștilor*, Mșc 6, an 1784.

³⁷ *Brouillon*, careul 79.

³⁸ *Moldova*, hartă, 1895 și 1896, *Transilvania*, hartă, 1915–1922.

clară între ele. Am avea, în acest caz, un exemplu de încercare de a crea un câmp toponimic bine structurat dintr-unul care părea că unește doar aleatoriu două toponime. Un prim semn de întrebare este ridicat de faptul că structura maghiară nu a urmat pe cea românească în acest proces de regularizare. După cum am văzut, toponimele care pot fi implicate strict în această structură sau în altele mai largi sunt destul de vechi: *Deluceanul* este atestat încă de la 1784, iar *Dealul Mare*, de la 1790. Să fi fost inconsistența structurii inițiale (*Dealul Mare vs Pârâul Mare*) prezentă doar la nivelul oficial, pe când la nivelul toponimiei populare structura normală (*Dealul Mare vs Pârâul la Dealul Mare*) ar fi putut avea o circulație mai veche, în ciuda atestărilor scrise și a formelor maghiare? Poate fi vorba în această ipoteză de o inerție a surselor citate, care au păstrat cu un secol mai mult realități deja depășite, schimbate. Pe de altă parte, structura românească populară nu a mai fost însoțită în evoluția sa de structura maghiară, pentru că, după cum am constatat și în alte cazuri, aceasta din urmă a păstrat stratul românesc vechi, nemaiparticipând la evoluțiile ulterioare ale structurii originare, de care se izolase.

Tot forma maghiară a unui toponim românesc ne determină să lărgim perspectiva, implicând în analiză încă un toponim, provenit în mod evident dintr-unul maghiar: *Pârâul Chicihei*, cu *Vârful Chicihei*, un loc aflat pe coasta dealului *Cărăboaiă*, nu departe de *Deluceanul*. Forma românească sugerează un toponim maghiar cu forma *Kicsi Hely* (*kicsi* „mic”, *hely* „loc”), dimensiunea locului circumscris de pârâul în cauză (afluent al Uzului, în zona satului Brătulești) și de vârful menționat nefiind într-adevăr semnificativă. Precizăm faptul că suntem într-o zonă aproape de sat, cu o densitate foarte mare a denumirilor, ce fragmentează foarte mult teritoriul respectiv. Însă vorbitorii maghiari de aici ne oferă formele *Kicsihegy Patak* și, respectiv, *Kicsihegy Oldal* (*oldal* „coastă”; remarcăm faptul că ei evită entopicul *vârf*, pentru că într-adevăr acesta nu are o justificare în realitatea desemnată). Ne-am putea gândi la o relație inițială, în planul structurilor maghiare, între acest *Kicsihegy* și oronimul *Nagyhegy* analizat mai sus, deși ne-ar împiedica să facem o astfel de legătură nu atât distanța relativ mare dintre cei doi referenți, cât mai ales diferența de mărime și, implicit, de importanță a acestora. Mai apropiate în spațiu ar fi magh. *Kicsihegy* și rom. *Deluceanul* (?), primul putând fi considerat la rigoare drept un „fragment” lateral, izolat, al ultimului (judecând după poziția unuia față de celălalt). Să fie magh. *Kicsihegy* o încercare de traducere a toponimului românesc cu aspect diminutival?

Această ipoteză ar putea fi confirmată de o sugestie indusă de aspectul fizic al acestor locuri, și anume faptul că dealul *Cărăboaiă*, aflat pe partea stângă a pârâului *Mașcașul*, sau măcar o parte a sa ar fi aparținut cândva referentului desemnat de oronimul *Deluceanul*, restrâns acum doar la partea dreaptă a pârâului *Mașcașul*. *Cărăboaiă* este ca un deal retezat pe orizontală, un platou în partea sa superioară, ca un deal fără vârf, un delușor, un deal mic. În această ipoteză, *Kicsihegy*, aflat pe coasta *Cărăboaiiei*, ar fi o parte a *Deluceanului*, un martor

lateral al restricției pe care a suferit-o eventual accepția toponimului *Deluceanul*.

În concluzie, prin trecerea unei structuri dintr-o limbă în alta, chiar dacă inițial se păstrează fidel modelul original, limba care preia o formă poate rămâne în afara evoluției structurii aparținând limbii din care s-a făcut împrumutul. Mărturie acestui fenomen stă disjuncția la care s-a ajuns între structura maghiară și cea românească în cazul analizat mai sus, deși inițial acestea erau izomorfe.

ASPECTS DU PROCESSUS DE DÉNOMINATION TOPONYMIQUE DANS LE BASSIN MOYEN DE TROTUȘ (UZUL)

RÉSUMÉ

En puisant ses idées fondamentales dans la théorie des champs toponymiques créée par Dragoș Moldovanu, l'auteur essaie de déceler le mode dont ces champs s'entrecroisent, surtout quand il s'agit des contacts interlinguistiques, mais aussi à l'intérieur d'une même langue. Les phénomènes d'interférence des structures toponymiques peuvent mener à la refaite du rapport de désignation qui relie le toponyme au désigné géographique ou du moins cela peut aboutir à des distorsions dans toute structure impliquée et à la reconsidération des relations mutuelles établies entre les toponymes du champs.

*Institutul de Filologie Română
„A. Philippide”
Iași, str. Codrescu, nr. 2*

